

Psychosociale assistentiehonden

Een onderzoek naar de effectiviteit van de verschillende opleidingssoorten voor psychosociale assistentiehonden en de invloed hiervan op de rol die de hond speelt in het dagelijks leven van jongeren.

Psychosocial assistance dogs

A study into the effectiveness of the different types of training for psychosocial assistance dogs and their influence on the role the dog plays in the daily lives of young people.

Naam:	Doreen Slot
Studentnummer:	S4983815
Thesisbegeleider:	Dr. S. van der Steen
Tweede beoordelaar:	Dr. R. van der Ploeg
Universiteit:	Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit:	Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, orthopedagogiek
Thesis:	PAMA5166, Master thesis
Datum:	30 mei 2024
Aantal woorden:	8.197

Samenvatting

Uit bestaand onderzoek blijkt dat psychosociale assistentiehonden de kwaliteit van leven van jongeren met psychosociale problemen kunnen verbeteren. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar de invloed van de verschillende opleidingssoorten voor psychosociale assistentiehonden op de rol die de hond speelt in het dagelijks leven van deze jongeren. Dit onderzoek heeft als doel inzicht te krijgen in de mate waarin de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond van invloed is op de rol die de hond speelt in het dagelijks leven van jongeren. Met behulp van een mixed-method onderzoek met online vragenlijst, ingevuld door 151 jongeren met psychosociale assistentiehond, is informatie verzameld over kwaliteit van leven, de keuze voor een bepaalde opleidingssoort en handelingen (uitgevoerde taken en ervaren verandering. Drie opleidingssoorten zijn onderzocht: team coaching (n=122), hulphondenorganisatie/ stichting (n=22) en zelf opleiden (n=7). De resultaten laten zien dat kwaliteit van leven van de jongeren nauwelijks verschilt tussen de verschillende opleidingssoorten. De taken die de psychosociale assistentiehonden uitvoeren, zijn vergelijkbaar, ongeacht opleidingssoort. Wel ervaren jongeren verschillen in veranderingen die de psychosociale assistentiehond teweeg brengt. Ook hebben de jongeren diverse redenen voor de keuze van opleidingssoort die ze maken. Er kan worden gesteld dat de opleidingssoort van invloed kan zijn op de redenen om voor een bepaalde opleidingssoort te kiezen en de ervaren verandering in het dagelijks leven, maar niet op de kwaliteit van leven en de uitgevoerde taken. Om de resultaten te versterken, is het voor toekomstig onderzoek belangrijk dat er meer deelnemers per onderzoeksgroep bereid gevonden worden om deel te nemen.

Abstract

Existing research indicates that psychosocial assistance dogs can improve the quality of life for young people with psychosocial problems. However, little research has been done on the influence of the different types of training for psychosocial assistance dogs on the role the dog plays in daily lives of these young people. This study aims to gain insight into the extent to which the type of training of the psychosocial assistance dog affects the role the dog plays in daily lives of young people. Using a mixed-methods approach with an online questionnaire completed by 151 young people with a psychosocial assistance dog, information was gathered about quality of life, the choice of a specific type of training, and actions (tasks performed and change experienced). Three types of training were investigated: team coaching (n=122), assistance dog organization/foundation (n=22), and self-training (n=7). The results show that quality of life of the young people differs little between the different types of training. The tasks performed by assistance dogs are similar regardless of the type of training. However, young people experience differences in the changes that the psychosocial assistance dog brings about. They also have various reasons for choosing the type of training they did. It can be concluded that the type of training can influence the choice of training and the experienced changes in daily life, but not quality of life or tasks performed. To strengthen the results, it is important for future research to find more participants per research group willing to participate.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Abstract	3
Inleiding en theoretisch kader	6
Methode.....	10
Design	10
Onderzoekspopulatie	10
Procedure gegevensverzameling	11
Meetinstrument	11
Data-analyse	14
<i>Onderzoeksvraag 1</i>	14
<i>Onderzoeksvraag 2</i>	16
<i>Onderzoeksvraag 3</i>	17
Resultaten	18
Onderzoeksvraag 1	18
Onderzoeksvraag 2	19
Onderzoeksvraag 3	21
Discussie en conclusie.....	25
Kwaliteit van leven.....	26
Reden om te kiezen voor een bepaalde opleidingssoort.....	26
Handelingen (uitgevoerde taken en ervaren verandering).....	28
Methodologische beperkingen.....	29

Aanbevelingen vervolgonderzoek	30
Referenties.....	31
Bijlage A: Vragenlijst.....	37
Bijlage B: One-way ANOVA	55
Bijlage C: Hercodering vragen over ‘kwaliteit van leven’	56
Bijlage D: Codering vragen Q50 en Q54	58

Inleiding en theoretisch kader

Mentale gezondheid kan volgens de World Health Organization (WHO) omschreven worden als de manier waarop een individu omgaat met uitdagingen in het dagelijks leven en in staat is een bijdrage te leveren aan de samenleving (WHO, 2004). De mentale gezondheid van jongeren is de laatste tijd een belangrijk gesprek van de dag geworden (Berg et al., 2017). Zo blijkt uit onderzoek in 2022 dat 18% van de jongeren tussen de 12 en 25 jaar, zich mentaal ongezond voelt (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022). In 2020 lag dit percentage nog op 11% (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022). Ander onderzoek toont daarbij aan dat psychosociale problematiek steeds meer toeneemt bij jongeren vanaf 13 jaar (Rahman et al., 2023). Ook neemt het aantal jongeren in de jeugdhulp toe en zijn de wachtlijsten hier lang (Berg et al., 2017). Problemen met de mentale gezondheid bij jongeren kunnen leiden tot ernstige psychosociale problematiek (Lynam et al., 2007; Ezpeleta et al., 2001). De Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) geeft aan dat een diagnose voor psychosociale problematiek gesteld kan worden, als er wordt voldaan aan specifieke symptoomcriteria en deze symptomen resulteren in duidelijke invaliditeit (Rapee et al., 2012). Driekwart van de gediagnosticeerde psychosociale problematiek bij volwassenen is ontstaan tijdens de adolescentie of jongvolwassenheid (McGorry & Van Os, 2013; Wigman et al., 2013).

Belangrijk is dan ook dat er meer focus komt te liggen op vroege interventie en dat hierbij passende behandelplannen geboden worden. Zo kan er worden voldaan aan de specifieke behoeften van de mentale kwetsbaarheid bij jongeren (Kessler et al., 2007). Deze behandelplannen moeten niet alleen de psychosociale problematiek aanpakken, maar ook gelijktijdig andere problemen die invloed hebben op de levenskwaliteit (Rodriguez et al., 2020). Daarom is er een noodzakelijke behoefte aan aanvullende complementaire behandelingen, die ondersteunend zijn aan gewone behandelingen en de gewone behandelingen bevorderen (Rodriguez et al., 2020). Een aanpak die het vermogen heeft om de levenskwaliteit bij jongeren aanzienlijk te verbeteren bij psychosociale problematiek, is het inzetten van psychosociale assistentiehonden (Foltin et al., 2023).

Honden helpen al eeuwenlang mensen bij het bieden van emotionele steun. De eerste therapeutische ondersteuning werd al gemeld in de negentiende eeuw (Lloyd et al., 2019). De laatste jaren worden steeds vaker psychosociale assistentiehonden ingezet om ondersteuning te

bieden aan jongeren met psychosociale problematiek (Rodriguez et al., 2020). Psychosociale assistentiehonden zijn hulphonden die professioneel zijn opgeleid om de eigenaar bij wie een psychosociale problematiek is gediagnosticeerd te helpen op psychologisch, fysiek en intellectueel gebied (Lloyd et al., 2019). Het is belangrijk dat psychosociale assistentiehonden ingezet worden als uitbreiding op bestaande geestelijke gezondheidszorg en niet als vervanging daarvan (Esnayra, 2007).

Een psychosociale assistentiehond is er om taken te verrichten voor verschillende symptomen, met als doel het verbeteren van de levenskwaliteit van de eigenaar (Tedeschi et al., 2010). Ten eerste bieden psychosociale assistentiehonden een gevoel van veiligheid en zelfvertrouwen. Ook reageren psychosociale assistentiehonden bij paniek, door bijvoorbeeld fysiek contact of onwenselijk gedrag te doorbreken (Tedeschi et al., 2010). Daarnaast assisteren psychosociale assistentiehonden bij algemeen dagelijkse (ADL) taken zoals hulp bij aankleden of medicatie geven (Shubert, 2012). Door ondersteuning van de psychosociale assistentiehond bij sociaal contact zijn de eigenaren beter in staat om sociale contacten te onderhouden en aan te gaan (Lindsay & Thiyagarajah, 2021). Psychosociale assistentiehonden zijn gedurende de dag veelal nauwlettend gefocust op hun eigenaar (Esnayra, 2007). Het psychosociale functioneren bij jongeren zal hierdoor verbeteren op het gebied van onafhankelijkheid en zelfstandigheid. Ook zal stress en angst verminderen (Bergen-Cico et al., 2018). Om de verantwoordelijkheden van een psychosociale assistentiehond te garanderen moet de hond hiervoor tijdens de professionele opleiding getraind worden op basis gehoorzaamheid, therapeutische functies en vaardigheden voor openbare toegang (Esnayra, 2007).

In Nederland kan de psychosociale assistentiehond op drie verschillende manieren worden opgeleid. Een eerste manier is door de psychosociale assistentiehond zelf op te leiden, waarbij de eigenaar van de hond ook de trainer is (Lloyd et al., 2019). Dit wordt ook wel eigenaar-trainer genoemd. De hond krijgt eerst een geschiktheidskeuring. Gedrag, karakter en gezondheid zijn hierin bepalend. Als de hond is goedgekeurd, kan de eigenaar de hond zelf opleiden in de eigen omgeving, zonder verdere begeleiding (Lloyd et al., 2019). Een tweede manier van opleiden is de psychosociale assistentiehond zelf opleiden in de eigen omgeving in samenwerking met een gekwalificeerde trainer. Dit wordt ook wel team coaching genoemd. De essentie hiervan is dat de eigenaar van de hond zelf de trainer is, maar dat er ook intensieve begeleiding is van professionals. Zo werkt de eigenaar onder begeleiding van een professional

zelf aan de hulp die nodig is voor meer zelfstandigheid (Gravrok et al., 2020). Ten slotte kan een psychosociale assistentiehond ook geheel opgeleid worden door een hulphondenorganisatie of stichting (Lloyd et al., 2019). Hierbij komt de hond als puppy in een gastgezin tot het klaar is voor de training bij de hulphondenschool. Voordat de hond afstudeert, wordt er onderzocht welke eigenaar het beste bij de hond past. De eigenaar en de hond leren elkaar na die tijd onder begeleiding van een professional goed kennen en samenwerken (Mai et al., 2023).

Assistance Dogs international (ADI) is een internationaal verbond dat wereldwijd psychosociale assistentiehondenprogramma's vertegenwoordigt. Het doel van ADI is het verbeteren van selectie, training, plaatsing en nazorg van psychosociale assistentiehonden. De ADI heeft zeven geaccrediteerde Nederlandse team coach- en hulphondenorganisaties. Daarnaast zijn er ook niet-geaccrediteerde programma's voor het opleiden van psychosociale assistentiehonden (Walther et al., 2017). Het opleiden van een psychosociale assistentiehond kost veel geld, gemiddeld rond de 25.000 euro (Kathleen & Wirth, 2008). Om voor financiering van het opleiden van psychosociale assistentiehonden in aanmerking te komen, zou vergoeding vanuit de zorgverzekeraar een optie kunnen zijn. Echter de zorgverzekeraar heeft als voorwaarde gesteld dat er sprake moet zijn van een lichamelijke functiebeperking. Dit maakt dat jongeren met een psychosociale assistentiehond vaak geen aanspraak kunnen doen op de financiering vanuit de zorgverzekeraar, omdat het psychosociale problematiek betreft (Vink, 2023). Daarnaast zou er voor financiering ook een beroep gedaan kunnen worden op de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) bij de gemeente. De rechter schetst dat het doel van een psychosociale assistentiehond gedragsregulatie is (Vink, 2023). De Wmo is er niet om therapeutische doelen, waaronder gedragsregulatie te ondersteunen. Hierdoor wordt de psychosociale assistentiehond niet altijd vergoed vanuit de Wmo (Kwikstra et al., 2013). Het feit dat de twee genoemde financieringsmogelijkheden in de praktijk niet altijd uitkomst bieden, betekent dat slechts weinig jongeren met een gediagnosticeerde psychosociale problematiek de kans krijgen om een psychosociale assistentiehond aan te schaffen.

Duidelijk overzicht van wetenschappelijke literatuur over de werkzaamheid van de psychosociale assistentiehonden ontbreekt nog. Ondanks het ontbreken van wetenschappelijk bewijs, blijkt in de praktijk steeds vaker dat psychosociale assistentiehonden aanzienlijke positieve effecten bieden op jongeren met psychosociale problematiek (Lloyd et al., 2019). Uit onderzoek is gebleken dat jongeren al na 3 tot 6 maanden na ontvangst van een psychosociale

assistentiehond verbetering ervaren in deelname aan activiteiten, mobiliteit, gezondheid, welzijn en sociale interacties (Rodriguez et al., 2020). Psychosociale problemen kunnen beduidend afnemen (Noback et al., 2018). Bovendien stelt onderzoek dat de relatie tussen een psychosociale assistentiehond en zijn eigenaar gekenmerkt kan worden door een veilige en sterke gehechtheid (Rodriguez et al., 2020). De sterke gehechtheid blijkt vooral aanwezig te zijn als de psychosociale assistentiehond ondersteuning biedt in tijden van angst en spanning (Shubert, 2012). Er wordt geschetst dat een psychosociale assistentiehond in staat is om de kwaliteit van leven bij jongeren te verbeteren (Foltin et al., 2023). Naast positieve effecten ervaren eigenaren van een psychosociale assistentiehond echter soms ook stress en ongemak in bepaalde situaties (Lloyd et al., 2019). Uit onderzoek blijkt dat er vooral zorgen zijn over praktische aspecten als kosten, opleiding en het trainen van een psychosociale assistentiehond (Audrestch et al., 2015).

Er is beperkte wetenschappelijke literatuur te vinden over de effectiviteit van psychosociale assistentiehonden bij jongeren, de verschillende opleidingssoorten voor de hond en de effecten hiervan. Meer inzicht hierin zal bijdragen aan verbetering van het proces bij het aanvragen van een psychosociale assistentiehond, de keuze in opleidingssoort en de financiering ervan (Lloyd et al., 2019). Aangezien het onderzoek aantoont dat een beter inzicht in de behoeften van jongeren met een psychosociale assistentiehond zal bijdragen aan verbetering in de toekomst, is het relevant om de effectiviteit van de verschillende opleidingssoorten te onderzoeken.

Dit onderzoek zal inzicht verschaffen in de effectiviteit van de verschillende opleidingssoorten voor psychosociale assistentiehonden en wat de invloed hiervan is op de rol die de hond speelt in het dagelijks leven van jongeren. De rol van de psychosociale assistentiehond in het dagelijks leven van jongeren wordt hierbij gedefinieerd als ‘de handelingen die de hond uitvoert en impact die de hond heeft op de eigenaar’. Het onderzoek richt zich specifiek op jongeren die al in het bezit zijn van een psychosociale assistentiehond of in het voortraject zitten om een psychosociale assistentiehond te krijgen. De hoofdvraag die hieruit voortkomt luidt: In welke mate is de opleidingssoort (zelf opleiden, team coaching of hulphondenorganisatie/stichting) van de psychosociale assistentiehond van invloed op de rol die de hond speelt in het dagelijks leven bij jongeren tussen de 16 en 30 jaar? Om antwoord te krijgen op de hoofdvraag, worden de volgende deelvragen onderzocht:

- Is er een relatie tussen de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond en de kwaliteit van leven die ervaren wordt door jongeren met deze hond?
- Is er een relatie tussen de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond en de reden waarom jongeren kiezen voor een bepaalde opleiding voor de hond?
- Is er een relatie tussen de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond en de handelingen die de hond uitvoert?

Methode

Design

In dit onderzoek is er gebruik gemaakt van een mixed-method design om antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Aan de hand van een online vragenlijst is zowel kwantitatieve en kwalitatieve data verzameld. Het onderzoeksprotocol is goedgekeurd door de ethische commissie van de faculteit gedrags- en maatschappijwetenschappen (GMW) van de Rijksuniversiteit Groningen.

Onderzoekspopulatie

De onderzoekspopulatie voor dit onderzoek betrof jongeren met een psychosociale assistentiehond. Inclusiecriteria voor de jongeren waren dat zij tussen de 16 en 30 jaar oud zijn, dat ze in het bezit zijn van een psychosociale assistentiehond of in het voortraject zitten om een psychosociale assistentiehond te krijgen en dat ze geestelijke gezondheidszorg (GGZ) hulp hebben gekregen voor de psychosociale problematiek. Op het moment dat de deelnemers niet aan de geldende inclusiecriteria voldeden, werd de vragenlijst vroegtijdig afgesloten en zijn de reeds ingevulde resultaten verwijderd uit het databestand. In tabel 1 is informatie beschreven over de onderzoekspopulatie, zoals het aantal deelnemers dat de vragenlijst heeft ingevuld, geslacht en gemiddelde leeftijd. De drop-out geeft weer hoeveel deelnemers de vragenlijst niet geheel heeft ingevuld en vroegtijdig heeft afgesloten. De reden hiervan is onbekend. Het aantal verwijderde respondenten geeft weer hoeveel deelnemers niet voldeden aan de inclusiecriteria en waarbij de vragenlijst automatisch is afgesloten.

Tabel 1*Onderzoekspopulatie*

	Waarde
Aantal deelnemers	276
Drop-out	102
Verwijderde deelnemers	23
Meegenomen deelnemers	151
Aantal vrouw	131
Aantal man	11
Aantal Non binair	9
Leeftijd range	16 tot 30 jaar

Procedure gegevensverzameling

Voor het werven van de deelnemers is er gebruik gemaakt van een convenience sample door relevante organisaties, zoals hulphondopleiders en instellingen te benaderen. Er is gevraagd of zij informatie over het onderzoek en de link naar de vragenlijst wilden delen in de nieuwsbrief en op de website. Daarnaast is gevraagd of zij de link naar de vragenlijst wilden verspreiden onder mogelijke deelnemers. Deelnemers zijn ook geworven via sociale media. Er is niet precies bekend hoeveel personen de oproep voor deelname hebben binnen gekregen. Het invullen van de vragenlijst kostte de deelnemers ongeveer 15 minuten, tussendoor pauzeren was mogelijk. Aan het begin van de vragenlijst werden de deelnemers geïnformeerd over de doelstelling en inhoud van het onderzoek en dat alle gegevens anoniem blijven. Daarnaast hebben de deelnemers schriftelijk toestemming gegeven om deel te nemen aan het onderzoek. Na het voltooien van de vragenlijst konden de deelnemers ervoor kiezen om op de hoogte te worden gehouden van de uitkomsten van het onderzoek.

Meetinstrument

Om antwoord te geven op de onderzoeksvraag is er gebruik gemaakt van een vragenlijst die is opgesteld in Qualtrics (zie bijlage A) door de onderzoeker van het hoofdonderzoek. De vragenlijst bestond uit vijf verschillende delen met geheel gesloten vragen (voorgestructureerde antwoorden), aangevuld met gesloten vragen plus de antwoordoptie 'anders' en geheel open vragen.

Aan het begin van de vragenlijst werd er gevraagd naar de demografische gegevens van de onderzoeksdeelnemers. Dit betrof 12 algemene vragen over leeftijd, geslacht, achtergrond, opleidingsniveau, stadium traject psychosociale assistentiehond (voortraject, begonnen met de opleiding of opleiding afgerond) en de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond. Deze vragen bestonden zowel uit gesloten vragen met en zonder antwoordoptie ‘anders’, als open vragen. Het tweede deel van de vragenlijst was bedoeld om inzicht te krijgen in de kwaliteit van leven bij de deelnemers, wat is gemeten met 9 vragen afkomstig uit de Kidscreen-10 index (The Kidscreen Group Europe, 2006). Dit deel van de vragenlijst was gericht op de psychosociale gesteldheid van de deelnemers en betrof vragen over fitheid, energie, eenzaamheid, vrije tijd en plezier. Bij deze vragen is gebruik gemaakt van enkel gesloten vragen met een vijf-punts Likertsschaal, met de opties nooit, bijna nooit, soms, bijna altijd en altijd. Het derde deel van de vragenlijst bestond uit twee gesloten vragen met de antwoordoptie ‘anders’ en één gesloten vraag gericht op het verkrijgen van informatie over hoe de deelnemers op het idee zijn gekomen om een psychosociale assistentiehond te nemen. Het vierde deel van de vragenlijst was bedoeld om inzicht te krijgen in de financiering van psychosociale assistentiehonden bij de deelnemers. Hierbij is in 7 vragen vooral gekeken naar de manier waarop de psychosociale assistentiehond is gefinancierd en hoe de aanvraag is verlopen. Deze vragen bestonden zowel uit gesloten vragen met en zonder antwoordoptie ‘anders’, als open vragen. De vragenlijst eindigde met tien vragen over de rol van de psychosociale assistentiehond in het dagelijks leven van de deelnemers. Hierbij werd informatie verkregen over de handelingen die de psychosociale assistentiehond uitvoert en de effecten van het hebben van een psychosociale assistentiehond. Bij deze vragen is gebruik gemaakt van gesloten vragen met de antwoordoptie ‘anders’ en open vragen. Hieronder in tabel 2 volgt een korte weergave van voorbeeldvragen uit de vragenlijst.

Tabel 2*Voorbeeldvragen Vragenlijst*

Categorie	Gesloten vragen	Gesloten vragen met de antwoordoptie 'anders'	Open vragen
Algemeen	In welke leeftijdscategorie val je? -Jonger dan 16 jaar -Tussen de 16 en 18 jaar -Tussen de 19 en 21 jaar -Tussen de 22 en 26 jaar -Tussen de 27 en 30 jaar -Ouder dan 30 jaar	Is deze assistentiehond je eerste assistentiehond? -Ja -Nee, mijn vorige is met pensioen -Nee, ik heb wel een huishond gehad -Anders, namelijk...	Hoe lang is jouw hond al in opleiding?
Kwaliteit van leven (afgelopen maand)	Heb je je in de afgelopen maand verdrietig gevoeld? -Nooit -Bijna nooit -Soms -Redelijk vaak -Altijd	In deze categorie zijn geen gesloten vragen met de antwoordoptie 'anders'.	In deze categorie zijn geen open vragen.
Idee psychosociale assistentiehond	In deze categorie zijn geen gesloten vragen.	Hoe kwam het idee van een assistentiehond op je pad? -Aanbevolen door een hulpverlener -Aanbevolen door iemand uit mijn sociale netwerk -Ik kende iemand met assistentiehond -Nieuws-item zien over iemand met een assistentiehond -Iemand met een assistentiehond volgen op sociale media -Documentaire over iemand met een psychosociale assistentiehond zien. -Anders, namelijk...	Hoe lang heb je (ongeveer) overwogen om voor een assistentiehond te gaan voordat je de eerste stap zette in jouw traject?
Financiering psychosociale assistentiehond	Hoe verliep de aanvraag voor financiering van je assistentiehond? -Zeer goed -Goed -Redelijk -Niet goed	Hoe is of wordt jouw assistentiehond gefinancierd? -Door zorgverzekering -Door gemeente -Door crowdfunding -Door een stichting -Met eigen geld	Kun je kort omschrijven wat de belangrijkste reden was waarom de aanvraag wel of niet goed verliep?

		-Door een lening	
		-Anders, namelijk...	
Rol van de psychosociale assistentiehond	Is er voor jou een verschil tussen het leven voordat je een assistentiehond had en daarna?	Wat is er veranderd nu je een assistentiehond hebt?	Welke taken voert jouw assistentiehond voor jou uit?
	-Ja	-Niets	
	-Nee	-Ik kan weer naar buiten	
		-Ik kan weer naar de winkel	
		-Ik kan weer naar afspraken	
		-Ik kan een behandeling aangaan	
		-Ik heb weer een opleiding opgepakt	
		-Ik kan weer werken	
		-Ik heb een nieuwe baan	
		-Ik kan weer autorijden	
		-Ik slaap beter	
		-Anders, namelijk ...	

De bruikbaarheid van de vragenlijst is vooraf getoetst. Vier personen die aan het hoofdonderzoek deelnemen, hebben de vragenlijst ingevuld. Deze personen voldeden aan de inclusiecriteria. De vragenlijst is aan de hand van de resultaten gedeeltelijk aangepast; typfouten zijn verwijderd, een aantal vragen is aangepast en er zijn twee vragen toegevoegd.

Data-analyse

De analyse van de vragenlijst is uitgevoerd in Excel en met behulp van het programma JASP. Voor het analyseren van de data is er gebruik gemaakt van de volgende drie delen van de vragenlijst; algemene vragen (opleidingssoort psychosociale assistentiehond), vragen over de kwaliteit van leven en vragen over de rol van de psychosociale assistentiehond. Hierbij is de relatie tussen variabelen in kaart gebracht, om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen.

Onderzoeksvraag 1

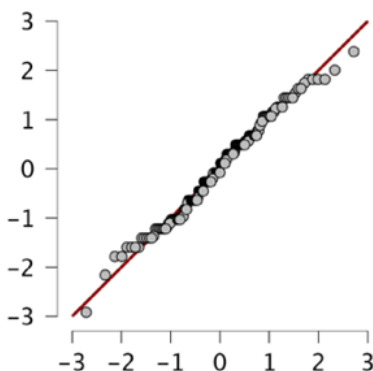
Voor de eerste onderzoeksvraag naar de relatie tussen opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond en kwaliteit van leven bij de deelnemers, is als eerste 'kwaliteit

van leven' geanalyseerd aan de hand van negen gesloten vragen (Q26 tot en met Q34) met een vijf-punts Likertsschaal. Bij de vragen over fitheid, energie, tijd voor jezelf, vrije tijd, plezier, concentratie en activiteiten buitenshuis is 'nooit' gecategoriseerd als 1, 'bijna nooit' als 2, 'soms' als 3, 'bijna altijd' als 4 en 'altijd' als 5. De antwoordopties van de vragen over verdrietig en eenzaamheid zijn gehercodeerd, waarbij 'nooit' gecategoriseerd is als 5, 'bijna nooit' als 4, 'soms' als 3, 'bijna altijd' als 2 en 'altijd' als 1. Door het hercoderen staan alle vragen dezelfde kant op (zie bijlage B), waarbij 1 gezien kan worden als het ervaren van een lage kwaliteit van leven en 5 als het ervaren van een hoge kwaliteit van leven. Aan de hand van de Cronbach's Alpha is de interne consistentie van deze reeks vragen vastgesteld. Gebleken is dat de waarde van de Cronbach's Alpha uitkomt op 0,844, wat neerkomt op een goede interne consistentie.

Om de kwaliteit van leven per deelnemer te kwantificeren is het gemiddelde van alle antwoorden per deelnemer berekend. De gemiddeldes zijn daarbij ook uitgesplitst per opleidingssoort. Met een one-way ANOVA is gecontroleerd of de gemiddelden van kwaliteit van leven (afhankelijke variabele) en opleidingssoorten (onafhankelijke variabele) significant van elkaar verschillen (zie bijlage C). Voor het uitvoeren van een ANOVA was het belangrijk om te controleren of aan de assumpties werd voldaan. Variabelen moesten worden gemeten op ratio- of intervalniveau, varianties moesten gelijk zijn per groep en binnen elke groep moest een normale verdeling bestaan. De data voldeden aan deze voorwaarden (zie figuur 1 en tabel 3). Wanneer er sprake was van een significant verschil bij de ANOVA (omnibus test), is met een contrasten test onderzocht tussen welke opleidingen een significant verschil bestond voor kwaliteit van leven. Er is gebruik gemaakt van een significantieniveau van $\alpha = 0.05$.

Figuur 1

Assumptie Normaliteit

Tabel 3*Assumptie Gelijkheid van Varianties*

<i>F</i>	<i>df1</i>	<i>df2</i>	<i>p</i>
0.012	2.000	148.000	0.988

Onderzoeksvraag 2

Voor de tweede onderzoeksvraag, naar de relatie tussen opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond en de redenen van de deelnemers voor het kiezen van een bepaalde opleiding, zijn eerst alle ‘redenen’ die bij de vraag ‘wat is de belangrijkste reden waarom je hebt gekozen voor de opleiding van jouw psychosociale assistentiehond?’ (Q23) genoemd werden, in kaart gebracht. De gesloten antwoordopties bestonden uit vijf categorieën en de antwoordoptie ‘anders’ is gecategoriseerd en gecodeerd tot zeven categorieën. In tabel 4 zijn de categorieën van de gesloten vraag en de antwoordoptie ‘anders’ te vinden.

Tabel 4*Categorieën Q23*

Gesloten vraag	Antwoordoptie ‘anders’
Kosten	Persoonlijke benadering
Beschikbaarheid	Internationale certificering
Kwaliteit	Gespecialiseerd in autisme
Bekendheid	Ervaring van anderen
Inhoud	Niet mogelijk zelf een hond op te leiden
	Eigendom hond vanaf het begin van de opleiding
	Overig

Noot. Q23 betreft de vraag ‘Wat is de belangrijkste reden waarom je hebt gekozen voor de opleiding van jouw psychosociale assistentiehond?’

Voor het coderen van de antwoorden die gegeven werden onder de antwoordoptie ‘anders’, is eerst de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid berekend. Dit is berekend door een deel van de data (38%) blind dubbel te coderen. Gebleken is dat het percentage overeenstemming uitkomt op 92%, wat neerkomt op een zeer hoge interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. De coderingen die niet overeenstemden, zijn besproken met de hoofdonderzoeker totdat overeenstemming werd bereikt. Vervolgens is de gecodeerde data uitgesplitst per opleidingssoort. Deze data is tot slot uitgedrukt in procenten, waarna de gegevens geïnterpreteerd zijn in het kader van mogelijke verschillen in redenen om te kiezen voor een

bepaalde opleiding en de verschillende opleidingssoorten.

Onderzoeksvraag 3

Voor de derde onderzoeksvraag, naar de relatie tussen opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond en handelingen die de hond uitvoert, zijn eerst alle ‘handelingen’ in kaart gebracht aan de hand van het analyseren van twee open vragen over ‘welke taken voert jouw psychosociale assistentiehond voor jou uit?’ (Q50) en ‘op welke manier(en) heeft jouw psychosociale assistentiehond verandering in jouw situatie gebracht?’ (Q54). Deze antwoorden zijn gecategoriseerd en gecodeerd tot 17 categorieën bij Q50 en 14 categorieën bij Q54. De weergave hiervan is te zien in een codeerboek per vraag (zie bijlage D), inclusief omschrijving en voorbeelden per categorie. In tabel 5 zijn de categorieën van de twee vragen te vinden.

Tabel 5

Categorieën Q50 en Q54

Q50	Q54
Signaleren	Signaleren
Deep pressure therapie (DPT)	Verantwoordelijkheid nemen
Steun bieden en troosten	Voel me minder angstig
Veiligheid bieden	Voel mij veiliger
Maatje, minder eenzaam	Samen, minder eenzaam
Structuur, zelfzorg	Structuur
Ingrijpen	Ga weer naar school of werk
Geleidetaken	Kom de deur weer uit
Spiegelen	Durf weer te ondernemen
Dissociaties	Slaap beter
Wekken bij nachtmerries	Kom in contact met anderen
Blokken	Minder zorg of medicatie
Sociale situaties	Toekomstperspectief, levensvreugde
Crowd Control	
Alle dagelijkse taken (ADL)	
Motivatie	
Overig	

Noot. Q50 betreft de vraag ‘Welke taken voert jouw psychosociale assistentiehond voor jou uit?’ en Q54 betreft de vraag ‘Op welke manier(en) heeft jouw psychosociale assistentiehond verandering in jouw situatie gebracht?’. De omschrijving en voorbeelden per categorie staan omschreven in het codeerboek (zie bijlage D).

Voor het coderen van de antwoorden die gegeven werden, is wederom de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid vastgesteld. Dit is berekend voor een deel van de data, namelijk 25% bij zowel Q50 als Q54. Gebleken is dat het percentage overeenstemming bij Q50 uitkomt op 92% en bij Q54 op 86%, wat neerkomt op een zeer hoge en hoge interbeoordelaarsbetrouwbaarheid. Omdat het hoge scores betreffen, is het waarschijnlijk dat de afbakening van iedere categorie duidelijk in het codeerboek beschreven stonden. De coderingen die niet overeenstemden, zijn besproken met de hoofdonderzoeker totdat overeenstemming werd bereikt. Er zijn kleine aanpassingen doorgevoerd in het codeerboek. Vervolgens zijn de verschillende handelingen gekoppeld aan de opleidingssoorten. Deze data is tot slot uitgedrukt in procenten, waarna de gegevens geïnterpreteerd zijn in het kader van mogelijke verschillen in handelingen die de psychosociale assistentiehond uitvoert en de verschillende opleidingssoorten.

Resultaten

Onderzoeksvraag 1

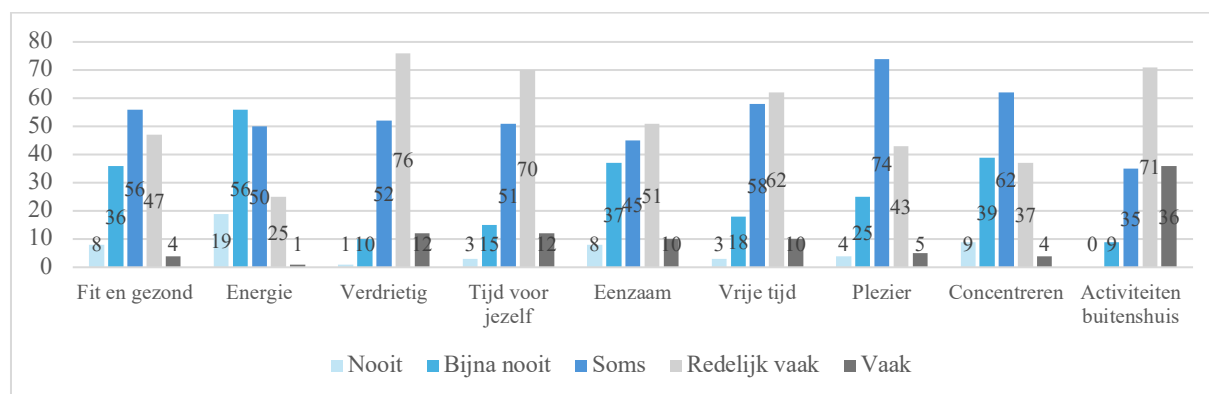
Om erachter te komen of er een relatie is tussen opleidingssoort en kwaliteit van leven is aan de deelnemers (n=151) gevraagd wat de kwaliteit van leven was gedurende de afgelopen maand. De antwoordopties 'soms' en 'bijna altijd' zijn het meest gekozen door de deelnemers (zie figuur 2). Daarentegen zijn de antwoordopties 'nooit' en 'altijd' veel minder gekozen. De verdeling in de gekozen antwoordopties is relatief consistent tussen de verschillende opleidingssoorten. Er valt op dat bij vragen over 'tijd voor jezelf', 'vrije tijd' en 'activiteiten buitenshuis ondernemen' vaak gekozen wordt voor de antwoordopties 'bijna altijd' en 'altijd'. Dit kan als een goed teken beschouwd worden. De deelnemers maken tijd vrij voor zichzelf en om activiteiten buitenshuis te ondernemen. Bij de vragen over 'verdrietig' en 'eenzaam voelen' is het tegenovergestelde te zien. Ook hier wordt er vaak gekozen voor de antwoordoptie 'bijna altijd', maar is de betekenis net andersom en minder positief. De deelnemers ervaren vaak verdriet en eenzaamheid. Per deelnemer is hierbij het gemiddelde uitgerekend van alle gegeven antwoorden op de vragen over kwaliteit van leven. Alle deelnemers tezamen geeft een gemiddelde van 3,08, wat correspondeert met de ruimte tussen de antwoordopties 'soms' en 'bijna altijd'. Daarom valt te stellen dat de gemiddelde deelnemer met een psychosociale

assistentiehond een redelijke kwaliteit van leven ervaart.

Ook zijn de gemiddeldes uitgesplitst per opleidingssoort (zie tabel 6). Er zijn geen grote verschillen te herleiden uit deze gemiddeldes. Wel is te zien dat kwaliteit van leven na het zelf opleiden van een psychosociale assistentiehond als beter ervaren wordt, dan bij de opleidingssoorten team coaching en hulphondenorganisaties/stichtingen. Om te onderzoeken of er een significant verschil is tussen de verschillende opleidingssoorten en kwaliteit van leven bij de deelnemers, is er een ANOVA test uitgevoerd. Er is geen significant verschil geconstateerd ($F= 1,969$ ($df= 2$), $p= 0,143$). Opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond blijkt dus niet in relatie te staan tot kwaliteit van leven bij de deelnemers.

Figuur 2

Kwaliteit van Leven

Noot. Gehercodeerde data. Het totaal aantal antwoorden per vraag komt uit op een totaal van 151.

Tabel 6

Gemiddelde Kwaliteit van Leven Score (Kidscreen-10) per Opleidingssoort

Opleidingssoort	Gemiddelde
Zelf opleiden	3,49
Team coaching	3,04
Hulphondenorganisatie/stichting	3,12

Noot. De weergegeven gemiddeldes zijn uitgerekend met een getal dat ligt tussen 1 en 5, waarbij 1 gezien kan worden als het ervaren van een lage kwaliteit van leven en 5 als het ervaren van een hoge kwaliteit van leven.

Onderzoeksvraag 2

Om erachter te komen of er een relatie is tussen opleidingssoort en de reden om te kiezen voor een bepaalde opleiding is aan de deelnemers ($n=151$) gevraagd wat de reden is geweest

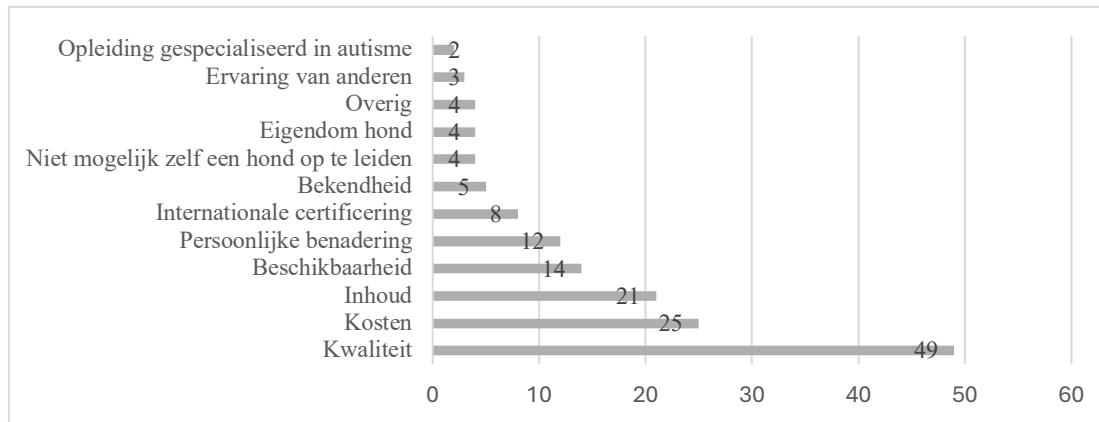
om te kiezen voor een bepaalde opleiding. In figuur 3 is te zien dat ‘kwaliteit’ 43 van de 151 keer (29%) gekozen is. ‘Kwaliteit’ is voor de deelnemers de belangrijkste reden om voor een bepaalde opleiding te kiezen voor de psychosociale assistentiehond. ‘Kosten’ en ‘inhoud’ scoren met 25 van de 151 keer (17%) en 21 van de 151 keer (14%) ook hoog. Deze drie belangrijkste redenen voor de deelnemers hebben tezamen een aandeel van 60% van het totaal. Daarom valt te stellen dat een overgroot deel van de deelnemers kijkt naar de prijs / kwaliteit verhouding van de opleidingssoorten.

Ook zijn de verschillende redenen om te kiezen voor een bepaalde opleiding uitgesplitst per opleidingssoort (zie tabel 7). Gekeken is of er opvallende verschillen te vinden zijn tussen de verschillende opleidingssoorten en de reden om te kiezen voor een bepaalde opleiding. De verdeling in de gekozen antwoordopties is relatief consistent tussen de verschillende opleidingssoorten. Er valt op dat bij zelf opleiden ‘beschikbaarheid’ als belangrijkste reden wordt geschetst bij de deelnemers om te kiezen voor deze opleidingssoort. Dit percentage van 43% ligt veel hoger dan de 14% bij hulphondenorganisatie/stichting en 17% bij team coaching. Bij hulphondenorganisatie/stichting en team coaching is te zien dat ‘kwaliteit’ als belangrijkste reden wordt genoemd, namelijk respectievelijk 32% en 34%. Hierbij valt op dat dit percentage bij zelf opleiden op 0% ligt. Als er gekeken wordt naar de reden ‘eigendom hond vanaf het begin van de opleiding’ stijgt de 29% score bij zelf opleiden ver uit boven 0% bij de opleidingssoorten team coaching en hulphondenorganisatie/stichting. Eigendom van de hond vanaf het begin is een cruciale reden bij de deelnemers om te kiezen voor de opleidingssoort zelf opleiden. Als er daarbij gekeken wordt naar de tegenovergestelde reden, namelijk ‘voor de deelnemer niet mogelijk zelf een psychosociale assistentiehond op te leiden’ ligt het percentage van 18% bij hulphondenorganisatie/stichting veel hoger dan de 0% bij zelf opleiden en team coaching. Bij een hulphondenorganisatie/stichting wordt de hond opgeleid voor de deelnemers en hoeven ze dit niet zelf te doen.

Op basis van deze resultaten kunnen we concluderen dat de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond mogelijk in relatie staat met de redenen om te kiezen voor een bepaalde opleiding. De opvallende verschillen tussen de opleidingssoorten kunnen een indicatie zijn dat deelnemers kijken naar de verschillende kenmerken van een bepaalde opleidingssoort en op basis daarvan een keuze maken.

Figuur 3

Reden om te Kiezen voor een Bepaalde Opleiding van de Psychosociale Assistentiehond

Noot. De weergegeven getallen zijn het door de deelnemers aantal keer gekozen redenen om voor een bepaalde opleiding te kiezen gebaseerd op een totaal van 151.

Tabel 7

Per opleidingssoort Redenen om te Kiezen voor een Bepaalde Opleiding van de Psychosociale Assistentiehond

Reden	Zelf opleiden	Team coaching	Hulphondenorganisatie/ stichting
Kosten	14%	17%	14%
Beschikbaarheid	43%	7%	14%
Kwaliteit	0%	34%	32%
Bekendheid	0%	4%	0%
Inhoud	14%	13%	18%
Persoonlijke benadering	0%	10%	0%
Internationale certificering	0%	7%	0%
Opleiding gespecialiseerd in autisme	0%	2%	0%
Niet mogelijk zelf een hond op te leiden	0%	0%	18%
Ervaring van anderen	0%	2%	0%
Eigendom hond vanaf het begin van de opleiding	29%	2%	0%
Overig	0%	4%	4%

Noot. De weergegeven getallen zijn percentages, waarbij door één gegeven antwoord per deelnemer het totaal per opleidingssoort uitkomt op 100%. Opvallende percentages zijn vetgedrukt.

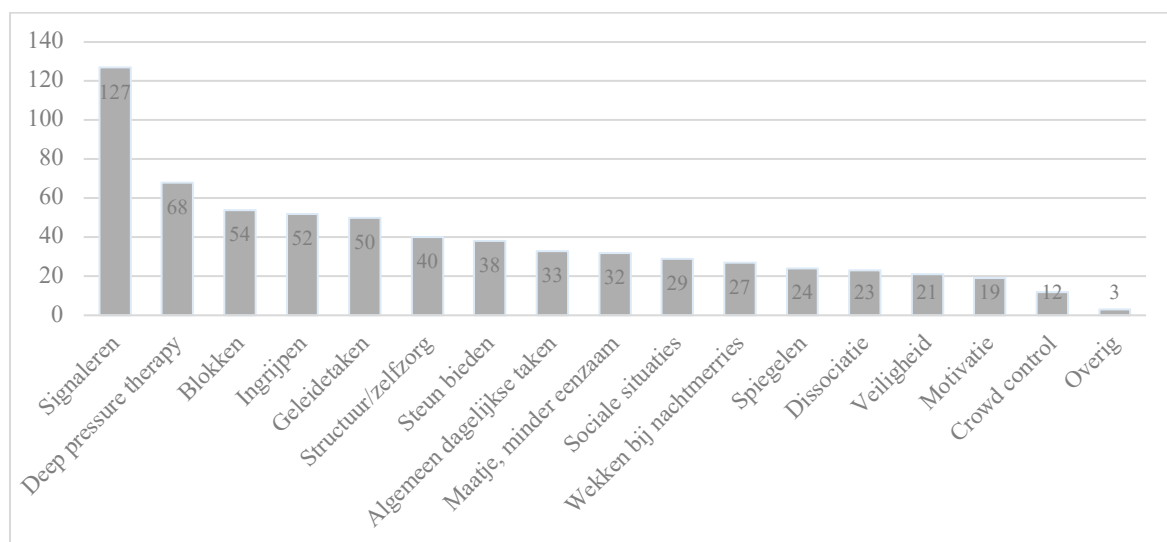
Onderzoeksvraag 3

Om erachter te komen of er een relatie is tussen opleidingssoort en de handelingen die een psychosociale assistentiehond uitvoert is aan de deelnemers (n=151) gevraagd te omschrijven welke taken de psychosociale assistentiehond uitvoert en op welk manier de hond

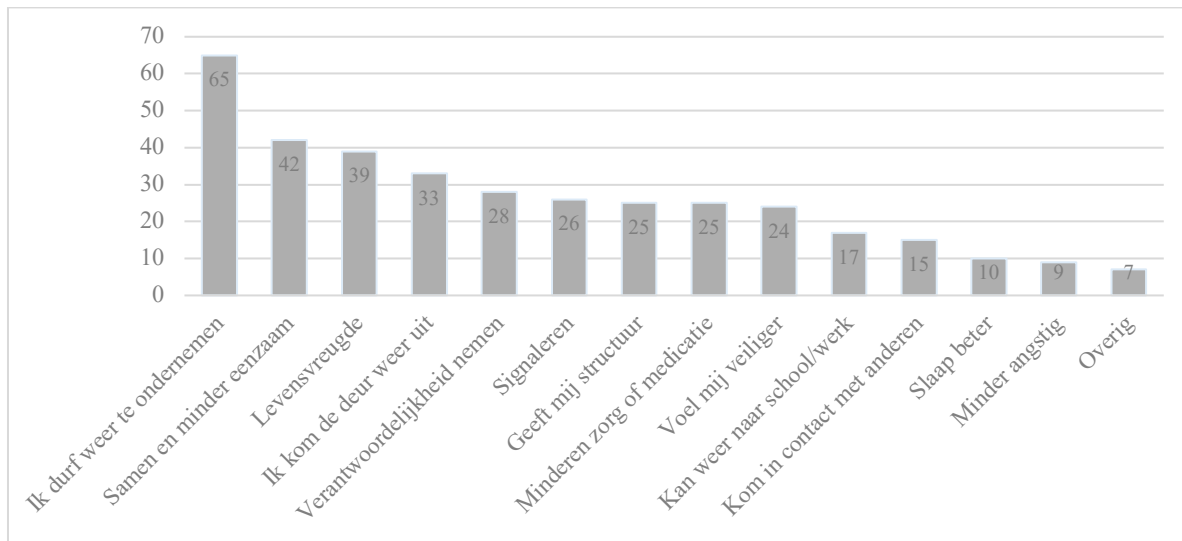
voor verandering heeft gezorgd in het dagelijks leven. Voor de vraag ‘welke taken voert jouw psychosociale assistentiehond voor jou uit?’ is in figuur 4 te zien dat ‘signaleren’ er ver bovenuit stijgt en het meest wordt genoemd als taak. Wat opvalt is dat de meest genoemde taken ‘signaleren’, ‘deep pressure therapy’, ‘blokken’, ‘ingrijpen’ en ‘geleidetaken’ samengevoegd kunnen worden onder de categorie ‘functionele taken’, wat maakt dat de psychosociale assistentiehond voornamelijk ondersteuning biedt bij functionele taken. Op het gebied van ‘zelfredzaamheid’ en ‘sociale situaties’ biedt de hond ook ondersteuning. ‘Ik durf weer te ondernemen’ is bij de vraag ‘op welke manier(en) heeft jouw psychosociale assistentiehond verandering in jouw leven gebracht?’ het meest genoemd als verandering (zie figuur 5). Alle genoemde veranderingen kunnen samengevoegd worden onder ‘terug naar een normaler leven’. De genoemde taken die een psychosociale assistentiehond uitvoert en de veranderingen die de hond brengt, laten zien dat de hond breed inzetbaar is om deelnemers te ondersteunen in het dagelijks leven en een positieve invloed heeft op het welzijn van de deelnemers.

Figuur 4

Taken die een Psychosociale Assistentiehond Uitvoert

Noot. De weergegeven getallen zijn het door de deelnemers aantal keer gekozen taken die de psychosociale assistentiehond uitvoert.

Figuur 5*Situatie Veranderingen dat een Psychosociale Assistentiehond brengt*

Noot. De weergegeven getallen zijn het door de deelnemers aantal keer gekozen veranderingen dat een psychosociale assistentiehond brengt.

Ook zijn de verschillende handelingen uitgesplitst per opleidingssoort (zie tabel 8 en 9). Gekeken is of er opvallende verschillen te vinden zijn tussen de verschillende opleidingssoorten en handelingen die de psychosociale assistentiehond uitvoert. De verdeling in de gekozen antwoordopties is relatief consistent tussen de verschillende opleidingssoorten bij de vraag ‘welke taken voert jouw psychosociale assistentiehond uit?’. De taken die genoemd worden door de deelnemers verschillen niet veel per opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond. Wel zijn er twee genoemde taken opmerkelijk bij zelf opleiden ten opzichte van team coaching en hulphondenorganisatie/stichting. Dit zijn de taken ‘structuur/zelfzorg’ en ‘crowd control’. De 43% van ‘structuur/zelfzorg’ bij zelf opleiden stijgt ver uit boven de 26% bij team coaching en 23% bij hulphondenorganisatie/stichting. Ditzelfde geldt voor de taak ‘crowd control’. Het percentage van 29% bij zelf opleiden ligt veel hoger dan de 7% bij team coaching en 5% bij hulphondenorganisatie/stichting.

Voor de vraag ‘welke manier(en) heeft jouw psychosociale assistentiehond verandering in jouw leven gebracht?’ zijn opvallende percentages te zien van een bepaalde opleidingssoort ten opzichte van de andere opleidingssoort. Wat bijvoorbeeld opvalt is dat bij zelf opleiden en hulphondenorganisatie/stichting ‘levensvreugde’ met een score van 57% veel hoger ligt dan de 25% bij team coaching. Er valt te stellen dat een overgroot deel van de deelnemers

‘levensvreugde’ als cruciale verandering ervaart dat de psychosociale assistentiehond brengt in het dagelijks leven, maar dit blijft achter bij team coaching. Bij zelf opleiden en hulphondenorganisatie/stichting wordt vaker ‘minder angstig’ genoemd dan bij team coaching. Het percentage van 29% bij zelf opleiden en hulphondenorganisatie stijgt ver uit boven de 6% bij team coaching. Daarnaast kan gekeken worden naar het tegenovergestelde, namelijk de opleidingssoort team coaching. De veranderingen ‘ik kan weer naar school/werk’ met 13%, ‘voel me veiliger’ met 18% en ‘ik kom de deur weer uit’ met 25% worden vaak genoemd. Dit ligt hoger dan bij zelf opleiden en hulphondenorganisatie/stichting waarbij deze percentages bij alle genoemde veranderingen op 0% ligt.

Er kan geconcludeerd worden dat de psychosociale assistentiehond een breed scala aan taken uitvoert voor de deelnemers, maar de verschillende opleidingssoorten voor de psychosociale assistentiehond laten geen duidelijk verschil zien ten aanzien van de taken die de hond uitvoert. Daarentegen is op basis van de opvallende verschillen tussen opleidingssoorten wel te zien dat opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond in relatie kan staan met de verandering die de psychosociale assistentiehond brengt bij de deelnemers. Op basis van deze tegenstelling in de uitkomsten kan niet direct gesteld worden dat de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond in relatie staat tot de handelingen (voortkomend uit taken en veranderingen) die de psychosociale assistentiehond uitvoert.

Tabel 8*Taken die een Psychosociale Assistentiehond Uitvoert per Opleidingssoort*

Taken	Zelf opleiden	Team coaching	Hulphondenorganisatie/stichting
Signaleren	71%	84%	86%
Deep pressure therapy	43%	44%	50%
Steun en troost bieden	29%	24%	32%
Veiligheid	0%	14%	18%
Maatje, minder eenzaam	29%	19%	32%
Structuur/zelfzorg	43%	26%	23%
Ingrijpen	43%	34%	32%
Geleidetaken	43%	33%	32%
Spiegelen	29%	16%	14%
Dissociatie	0%	16%	14%
Wekken bij nachtmerries	14%	16%	27%
Blokken	43%	34%	45%
Sociale situaties	14%	18%	27%

Crowd control	29%	7%	5%
Algemeen dagelijkse taken	29%	22%	18%
Motivatie	0%	13%	14%
Overig	0%	2%	0%

Noot. De weergegeven getallen zijn percentages, waarbij door meerdere gegeven antwoorden per deelnemer het totaal per opleidingssoort uitkomt boven de 100%. Opvallende percentages zijn vetgedrukt.

Tabel 9

Situatie Veranderingen dat een Psychosociale Assistentiehond brengt per Opleidingssoort

Situatie veranderingen	Zelf opleiden	Team coaching	Hulphondenorganisatie/stichting
Minder angstig	29%	6%	29%
Voel me veiliger	0%	18%	0%
Signaleren	14%	18%	14%
Ik durf weer te ondernemen	43%	44%	43%
Ik kom de deur weer uit	0%	25%	0%
Samen en minder eenzaam	29%	30%	29%
Kom in contact met anderen	14%	9%	14%
Verantwoordelijkheid nemen	29%	17%	29%
Geeft mij structuur	14%	17%	14%
Minderen zorg en medicatie	29%	15%	29%
Kan weer naar school/werk	0%	13%	0%
Slaap beter	0%	7%	0%
Levensvreugde	57%	25%	57%
Overig	14%	3%	14%

Noot. De weergegeven getallen zijn percentages, waarbij door meerdere gegeven antwoorden per deelnemer het totaal per opleidingssoort uitkomt boven de 100%. Opvallende percentages zijn vetgedrukt.

Discussie en conclusie

Dit onderzoek richt zich op de vraag in welke mate is de soort opleiding (zelf opleiden, team coaching of hulphondenorganisatie/stichting) van een psychosociale assistentiehond van invloed is op de rol die de hond speelt in het dagelijks leven van jongeren tussen de 16 en 30 jaar. Het onderzoek is opgesplitst in drie sub onderwerpen, namelijk; kwaliteit van leven, de reden om te kiezen voor een bepaalde opleidingssoort en handelingen die de psychosociale assistentiehond uitvoert.

Kwaliteit van leven

Kwaliteit van leven verwijst naar het algemene welzijn en de mate van tevredenheid die een persoon ervaart in verschillende aspecten van het leven. Als eerste blijkt uit de resultaten dat de kwaliteit van leven die ervaren wordt door jongeren met een psychosociale assistentiehond gemiddeld gezien een redelijk niveau bereikt, ongeacht de soort opleiding die de hond heeft gehad. Hoewel er geen significant verschil is in kwaliteit van leven tussen de verschillende opleidingssoorten, lijken de gemiddeldes mogelijk aan te tonen dat jongeren die zelf hun psychosociale assistentiehond opleiden over het algemeen een betere kwaliteit van leven ervaren dan jongeren die voor team coaching of hulphondenorganisatie/stichting kiezen. De oorzaak hiervoor kan liggen in het feit dat het proces van het zelf opleiden van een psychosociale assistentiehond een waardevolle leerervaring kan zijn voor de eigenaar. Het vereist toewijding, geduld en consistentie, wat kan bijdragen aan persoonlijke groei en zelfontplooiing. Zelfontplooiing is volgens Abraham Maslow's behoeftepiramide (Van den Broeck, 2016) de hoogst aangeschreven behoefte. Het feit dat de jongeren die hun psychosociale assistentiehond zelf opleiden vanaf het begin af aan de hond in bezit hebben, (in tegenstelling tot de opleidingssoort hulphondenorganisatie/stichting), kan leiden tot een diepere band en vertrouwen tussen hen (Audrestch et al., 2015). Deze langdurige relatie biedt meer mogelijkheden voor persoonlijke groei en zelfontplooiing, omdat de eigenaar continu leert en zich aanpast aan de behoeften van de hond. Dit kan bijdragen aan zelfontwikkeling en kan het psychosociale functioneren verbeteren op het gebied van onafhankelijkheid en zelfstandigheid (Bergen-Cico et al., 2018). Er blijkt dat jongeren al na 3 tot 6 maanden positieve verbetering in hun leven ervaren (Noback et al., 2018). Hoewel een vergelijkbaar effect ook kan worden ervaren bij team coaching, is dit effect mogelijk minder sterk aanwezig dan bij zelf opleiden.

Reden om te kiezen voor een bepaalde opleidingssoort

Ten tweede blijkt uit de resultaten dat de redenen waarom jongeren kiezen voor een bepaalde opleiding voor hun psychosociale assistentiehond verschillen. Jongeren kijken vooral naar de aspecten 'kwaliteit' en 'beschikbaarheid' bij het maken van hun keuze. Daarbij vormt 'beschikbaarheid' de belangrijkste reden bij het zelf opleiden. Mogelijk is dit het gevolg van het grote tekort aan pleeggezinnen voor hulphonden in Nederland (Poncin, 2021; RTV Drenthe,

2022) en de sterk stijgende vraag naar het opleidingstraject team coaching (Bultersmekke Assistedogs, 2022). De impact van deze tekorten is niet aanwezig bij zelfopleiding. Ook kan flexibiliteit een rol spelen, gezien jongeren bij zelf opleiden de mogelijkheid hebben zelf het trainingsprogramma aan te passen aan hun specifieke behoeften en levensstijl (Van den Broeck, 2016).

Daarnaast laten de resultaten zien dat de reden ‘kwaliteit’ bij de opleidingssoorten team coaching en hulphondenorganisatie/stichting hoog scoort. Assistance Dogs International heeft basisrichtlijnen opgesteld voor hulphondenorganisaties/stichtingen en team coaching om goedgetrainde psychosociale assistentiehonden te bieden, door middel van geaccrediteerde programma’s (Walther et al., 2017). Een aantal psychosociale assistentiehondopleiders is hierbij aangesloten. Er wordt door de geaccrediteerde programma’s zowel bij team coaching als bij hulphondenorganisaties/stichtingen gekeken wat passend en nodig is voor de jongere. Dit is uiteindelijk belangrijk voor het slagen van een goed team van eigenaar en psychosociale assistentiehond (Mai et al., 2023). Een programma afgestemd op maat maakt dat er voldaan kan worden aan een hoge kwaliteit, wat de resultaten mogelijk kan verklaren.

Ook opvallend is dat de ‘eigendom hond vanaf het begin van de opleiding’ een belangrijke reden lijkt te zijn voor jongeren die ervoor kiezen om hun psychosociale assistentiehond zelf op te leiden. Dit heeft mogelijk te maken met de behoefte van de jongeren naar zekerheid, wat de tweede laag aan behoeften is in Maslow’s behoeftepiramide (Van den Broeck, 2016). En de behoefte om de hond te leren kennen in de eigen omgeving (Lloyd et al., 2019). ‘Niet mogelijk zelf een hond op te leiden’ is daarentegen een opvallende belangrijke reden bij jongeren die kiezen hun psychosociale assistentiehond op te leiden via een hulphondenorganisatie/stichting. Een psychosociale assistentiehond zelf opleiden of met team coaching vraagt namelijk om een grote investering, kost veel tijd en is intensief (Lloyd et al., 2019). Bij een hulphondenorganisatie/stichting wordt de hond opgeleid en wordt er voordat de hond afstudeert, gekeken welke eigenaar het beste past. De eigenaar en hond leren elkaar na die tijd goed kennen en samenwerken (Stichting Hulphond Nederland, 2022). Dit vergt een minder grote investering voor de jongere. Ook kan het zo zijn dat deze jongeren vinden dat zij niet dezelfde kwaliteit kunnen behalen als een hulphondenorganisatie/stichting biedt.

Handelingen (uitgevoerde taken en ervaren verandering)

De resultaten laten zien dat de taken die een psychosociale assistentiehond uitvoert na het volgen van de opleiding niet sterk variëren tussen de verschillende opleidingssoorten. Daarentegen is er te zien dat de verandering die een psychosociale assistentiehond in het leven van jongeren brengt verschilt per opleidingssoort. Zo ervaren jongeren die zelf hun hond opleiden of via een hulphondenorganisatie/stichting vaker een verandering in levensvreugde en het verminderen van angst, terwijl jongeren die team coaching volgen vaker aangeven dat de hond hen helpt om weer naar school of werk te gaan en zich veiliger te voelen buitenshuis.

De verschillen in ervaren veranderingen kunnen mogelijk worden verklaard doordat jongeren bij het kiezen van een opleidingssoort al een voorkeur hebben voor bepaalde taken die zij verwachten van de psychosociale assistentiehond. Jongeren die team coaching volgen, leggen mogelijk meer nadruk op taken die hen ondersteunen bij het hervatten van dagelijkse activiteiten, zoals teruggaan naar school of werk en bij het opbouwen van vertrouwen buitenshuis. Deze taken kunnen in het maatwerk programma dat bij team coaching wordt opgesteld (Bultersmekke Assistedogs, z.d.) mogelijk makkelijker worden ingepast dan bij bijvoorbeeld zelf opleiden. Daarom kunnen de verschillen in ervaren verandering worden beïnvloed door de prioriteiten van de eigenaar, die mogelijk worden gestuurd door de aard van de opleidingssoort en het daarbij te trainen takenpakket van de psychosociale assistentiehond.

Tot slot is het mogelijk dat jongeren bij zelf opleiden in de eerste fase van de opleiding meer focus hebben op de emotionele hulptaken van de hond (levensvreugde, angst), die dichter bij de persoon staan, ten opzichte van praktische hulptaken (school, werk, buitenshuis). Dit zou kunnen doordat de laatstgenoemde taken worden gezien als moeilijker aan te leren taken. Deze taken worden mogelijk sneller aangeleerd bij de opleidingen team coaching en hulphondenorganisatie/stichting. Zo stelt Bultersmekke Assistedogs (organisatie die team coaching aanbiedt) dat cursisten direct al dagelijks oefenen om bijvoorbeeld de eigenaar te blokkeren bij het oversteken, wat valt onder praktische hulptaken (Bultersmekke Assistedogs, z.d.).

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat de opleidingssoort van de psychosociale assistentiehond van invloed kan zijn op de keuze voor een bepaalde opleiding en op de veranderingen in het dagelijks leven, maar geen invloed heeft op de algemene kwaliteit van

leven die ervaren wordt en de taken die de hond uitvoert.

Methodologische beperkingen

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een online vragenlijst. Een sterk punt van dit onderzoek is dat het gebruik van een vragenlijst een handige manier is van data verzamelen, doordat de gegevens snel verzameld kunnen worden. Ook is het met een vragenlijst mogelijk om een grote groep mensen op dezelfde manier te bevragen (Brinkman, 2014). Daarnaast wordt bij het afnemen van een vragenlijst de kans op sociaal wenselijke antwoorden verkleind (Baarda et al., 2012). De vragenlijst is anoniem afgenomen, wat maakt dat de deelnemers minder geneigd zijn hun mening te verbergen of zich aan te passen aan wat anderen denken. Het levert resultaten op die eerlijker en betrouwbaarder zijn (Loon et al., 2011).

Dit onderzoek heeft ook enkele beperkingen. Ten eerste kunnen deelnemers in een online vragenlijst niet hun volledige verhaal vertellen, wat maakt dat achterliggende motivaties lastig achterhaald kunnen worden (Brinkman, 2014). Er is onduidelijkheid met betrekking tot sommige antwoorden van deelnemers op open vragen. Bijvoorbeeld bij het antwoord 'de hond is afhankelijk' bij vraag Q50 over de ervaren verandering. Het is niet mogelijk om te achterhalen wat de deelnemer precies bedoelt met dit antwoord. Dit maakt het lastig om deze antwoorden te categoriseren onder de juiste categorie. Hierbij kan meespelen dat het invullen van een open vraag meer moeite kost dan het aanklikken van meerkeuzeantwoorden. Ook kan het effect onderzoeksmoeheid aanwezig zijn, door het veelvuldig gebruik van vragenlijsten (Brinkman, 2014). Wellicht hebben de open vragen niet alle deelnemers voldoende uitgedaagd om zo duidelijk en uitgebreid mogelijk antwoord te geven.

Een tweede beperking van dit onderzoek is dat de populatie deelnemers niet representatief is. De verdeling van 87% vrouw, 7% man en 6% non binair is niet representatief voor de man/vrouw verhouding in Nederland. Deze scheve verdeling zou te verklaren kunnen zijn door het feit dat er meer vrouwen dan mannen zijn met psychosociale klachten (CBS, 2022).

Een derde beperking is dat de groepen per opleidingssoort (team coaching n=122, hulphondenorganisatie/stichting n=22 en zelf opleiden n= 7) niet gelijk zijn verdeeld. De onderzoeksresultaten kunnen als representatief worden beschouwd als ze toe te passen zijn op de gehele populatie (Moore & McCabe, 2009) van jongeren tussen de 16 en 30 jaar met een

psychosociale assistentiehond in Nederland. Vanwege de kleine groepsgroottes, is dit onderzoek niet generaliseerbaar voor de gehele populatie. De conclusies moeten dan ook voorzichtig worden geformuleerd.

De laatste beperking van het onderzoek betreft het aanwezige risico op zelfselectiebias. Zelfselectiebias treedt op als de resultaten van het onderzoek kunnen worden beïnvloed door externe factoren, wat maakt dat er vertekende resultaten kunnen worden gevonden (Tripepi et al., 2010). In dit onderzoek zijn bijna alle deelnemers al in het bezit van een psychosociale assistentiehond. Mogelijk is dat deze deelnemers al positiever aankijken tegen de ondersteuning die hond biedt en de invloed van de hond, dan de deelnemers die nog in het voortraject zitten. Dit kan een bedreiging vormen voor de interne validiteit van dit onderzoek (Tripepi et al., 2010).

Aanbevelingen vervolgonderzoek

Een eerste aanbeveling voor vervolgonderzoek is het uitvoeren van longitudinaal onderzoek. Bij longitudinaal onderzoek worden deelnemers gedurende een langere periode gevolgd. Dit kan helpen om de langetermijneffecten van verschillende opleidingssoorten voor psychosociale assistentiehonden beter te begrijpen (Rutter, 1994). Het is belangrijk om meer deelnemers per onderzoeksgroep bereid te vinden om deel te nemen aan het onderzoek om daarmee een representatieve steekproef te kunnen realiseren.

Als tweede aanbeveling voor vervolgonderzoek is het uitvoeren van meer diepgaand kwalitatief onderzoek. Door bijvoorbeeld interviews af te nemen kan een diepgaander inzicht verkregen worden in de ervaringen van jongeren met een psychosociale assistentiehond en de onderliggende redenen en motivaties om voor bepaalde antwoorden te kiezen (Mashuri et al., 2022). Dit extra inzicht kan de conclusies op basis van de resultaten uit dit onderzoek versterken.

De laatste aanbeveling voor vervolgonderzoek is het uitvoeren van een meer gedetailleerde analyse van de verschillende opleidingssoorten voor de psychosociale assistentiehond, zoals trainingsduur, gebruikte technieken en mate van betrokkenheid van de eigenaar, om een dieper inzicht te krijgen in de effecten ervan op het leven van jongeren met psychosociale assistentiehonden en de rol die de hond vervult.

Referenties

- Audrestch, H.M., Whelan, C.T., Grice, D., Asher, L., England, G.C.W., & Freeman, S.L. (2015). Recognizing the value of assistance dogs in society. *Disability and Health Journal* 8, 469-474. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2015.07.001>
- Baarda, B., Bakker, E., Hulst, M. van der, Fischer, T., Julsing, M., Vianen, R. van, & Goede, M. de (2012). *Basisboek Methoden en Technieken. Kwantitatief praktijkgericht onderzoek op wetenschappelijke basis*. Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.
- Berg, G., Daamen, W., Addink, A., Gorissen, W., & Vink, C. (2017). *Wacht maar. Onderzoek naar wachttijden en wachtlijsten in jeugdzorg en jeugdhulp*. NJI. Geraadpleegd op 14 december 2023, van <https://vng.nl/publicaties/wacht-maar-onderzoek-naar-wachttijden-en-wachtlijsten-in-jeugdzorg-en-jeugdhulp>
- Bergen-Cico, D., Smith, Y., Wolford, K., Gooley, C., Hannon, K., Woodruff, R., Spicer, M., & Gump, B. (2018). Dog Ownership and Training Reduces Post-Traumatic Stress Symptoms and Increases Self-Compassion Among Veterans: Results of a Longitudinal Control Study. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 24(12), 1166-1175. <https://doi.org/10.1089/acm.2018.0179>
- Brinkman, J. (2014). *Vragenlijst. Een goed meetinstrument voor toepasbaar onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff uitgevers
- Bultersmekke. (2022, 12 december). *Instructeur teamcoaching worden?* Geraadpleegd op 29 april 2024, van <https://www.bultersmekke.nl/nieuws-en-acties/nieuws/337-instructeurteamcoaching-woorden-nieuwe-opleiding-start-april-2023.html>
- Bultersmekke. (z.d.). *Teamcoaching*. Geraadpleegd op 13 mei 2024, van <https://www.bultersmekke.nl/aanbod/teamcoaching/default.aspx>

- Centraal bureau voor de statistiek. (2022, 1 juni). *Mentale gezondheid jongeren afgenomen*. Geraadpleegd op 14 december 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/22/mentale-gezondheid-jongeren-afgenomen>
- Esnayra, J. (2007). Help from man's best friend. psychiatric service dogs are helping consumers deal with the symptoms of mental illness. *Behavioral Healthcare*, 27(7), 30–2.
- Ezpeleta, L., Keeler, G., Erkanli, A., Costello, E. J., & Angold, A. (2001). Epidemiology of psychiatric disability in childhood and adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42 (7), 901-914. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00786>
- Foltin, S., Glenk, L. M., Castro-Alonso, A., & Sacchini, S. (2023). Current perspectives on the challenges of implementing assistance dogs in human mental health care. *Veterinary Sciences*, 10 (1). <https://doi.org/10.3390/vetsci10010062>
- Gravrok, J., Howell, T., Bendrups, D., & Bennett, P. (2020). Thriving through relationships: assistance dogs' and companion dogs' perceived ability to contribute to thriving in individuals with and without a disability. *Disability and Rehabilitation. Assistive Technology*, 15 (1), 45–53. <https://doi.org/10.1080/17483107.2018.1513574>
- Kathleen, E., Wirth, D., & Rein, B. (2008). The economic costs and benefits of dog guides for the blind. *Ophthalmic epidemiology*, 15 (2), 92-8. <https://doi.org/10.1080/092986580801939353>
- Kessler, R. C., Amminger, G. P., Aguilar-Gaxiola, S., Alonso, J., Lee, S., & Üstün, T. B. (2007). Age of onset of mental disorders: A review of recent literature. *Current Opinion in Psychiatry*, 20, 359–364. <https://doi.org/10.1097/YCO.0b013e32816ebc8c>
- Kwikstra, W., Vogel, M., Ophorst, C.S., & Procee, J.P. (2013). *Hulp met een pootje extra: de financiering van de autismebegeleidingshond*. Geraadpleegd op 14 december 2013,

van <https://hbo-kennisbank.nl/details/samhao:oai:www.greeni.nl:VBS:2:123020>

- Lindsay, S., & Thiyagarajah, K. (2021). The impact of service dogs on children, youth and their families: a systematic review. *Disability and Health Journal*, 14(3). <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2020.101012>
- Lloyd, J., Johnston, L., & Lewis, J. (2019). Psychiatric Assistance Dog Use for People Living With Mental Health Disorders. *Frontiers in Veterinary Science*, 6(166). <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00166>
- Loon, D. van, Meulen, B. van der, & Minnaert, A. (2011). *Effectonderzoek in de gedragswetenschappen. Methodologische moeilijkheden en mogelijkheden*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Lynam, D. R., Caspi, A., Moffitt, T. E., Loeber, R., & Stouthamer-Loeber, M. (2007). Longitudinal evidence that psychopathy scores in early adolescence predict adult psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology*, 116, 155-165. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.116.1.155>
- Mai, D.L., Tiffani, H., Benton, P., & Bennet, P.C., (2023). Application of an Adapted Behavior Change Wheel to Assistance Dog Puppy Raising: A Proposed Raiser-Centred Support Program. *Animals*, 13, 307. <https://doi.org/10.3390/ani13020307>
- Mashuri, S., Sarib, M., Alhabsyi, F., & Syam, H. (2022). *Semi-structured Interview: A Methodological Reflection on the Development of a Qualitative Research Instrument in Educational Studies*. <https://doi.org/10.9790/7388-1201052229>
- McGorry, P., & Van Os, J. (2013). Redeeming diagnosis in psychiatry: timing versus specificity. *The Lancet*, 381(9863), 343-345. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)61268-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)61268-9)

Moore, D.S., & McCabe, G.P. (2009). *Statistiek in de praktijk*. Den Haag: Sdu uitgevers bv.

Noback, I., Enders-Slegers, JMP., & de Ruiter M. (2018). *Evaluatie Pilotonderzoek: voor (oud) geüniformeerden met PTSS*. KNGF Geleidehonden en Stichting de basis.

Poncin, M. (2021, 24 juni). 'Hulphond kan meer dan psychiater', maar wie psychische klachten heeft krijgt er maar moeilijk eentje. EenVandaag Nieuws. Geraadpleegd op 29 april 2024, van <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/hulphond-kan-meer-dan-psychiater-maar-wie-psychischeklachten-heeft-krijgt-er-maar-moeilijk-eentje/>

Rahman, M. A., Kundu, S., Christopher, E., Ahinkorah, B. O., Okyere, J., Uddin, R., & Mahumud, R. A. (2023). Emerging burdens of adolescent psychosocial health problems: a population-based study of 202 040 adolescents from 68 countries. *BJPsych Open*, 9(6), e188. <https://doi.org/10.1192/bjo.2023.583>

Rapee, R. M., Bögels, S. M., Van der Sluis, C. M., Craske, M. G., & Ollendick, T. (2012). Annual Research Review: Conceptualising Functional Impairment in Children and Adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53(5), 454-468. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2011.02479.x>

Rodriguez, K. E., Greer, J., Yacilla, J. K., Beck, A. M., & O'Haire, M. E. (2020). The effects of assistance dogs on psychosocial health and wellbeing: A systematic literature review. *PLOS ONE*, 15(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243302>

RTV Drenthe. (2022, 14 december). *Tekort aan pleeggezinnen voor hulphonden: 'Hond is meer dan hulpmiddel'*. NOS Nieuws. Geraadpleegd op 29 april 2024, van <https://nos.nl/regio/drenthe/artikel/340802-tekort-aan-pleeggezinnen-voor-hulphonden-hond-is-meer-dan-hulpmiddel>

Rutter, M. (1994). Beyond longitudinal data: Causes, consequences, changes, and continuity. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62(5), 928-

940. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.62.5.928>

Shubert, J. (2012). Dogs and human health/mental health: from the pleasure of their company to the benefits of their assistance. *U.S. Army Medical Department Journal*, 21-29.

Geraadpleegd op 29 april 2024, van

https://habricentral.org/resources/682/download/shubert-dogs_and_human_health_.pdf

Tedeschi, P., Fine, A. H., & Helgeson, J. I. (2010). Assistance animals: their evolving role in psychiatric service applications. In A. H. Fine (Red.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice* (3rd edition, pp. 421-438). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/C2009-0-01976-X>

The Kidscreen Group Europe (2006). *The Kidscreen Questionnaires. Quality of life questionnaires for children and adolescents*. Lengerich: Pabst Science Publishers.

Tripepi, G., Jager, K. J., Dekker, F. W., & Zoccali, C. (2010). Selection Bias and Information Bias in Clinical Research. *Nephron Clinical Practice*, 115(2), c94-c99.

<https://doi.org/10.1159/000312871>

Van den Broeck, A., Ferris, D. L., Chang, C. H., & Rosen, C. C. (2016). Review of Self-Determination Theory's Basic Psychological Needs at Work. *Journal of Management*, 42(5), 1195-1229. <http://doi.org/10.1177/0149206316632058>

Vink, A. (2023). *De hulphond: Wmo of zorgverzekeraar?* Stimulansz. Geraadpleegd op 3 januari 2024, van <https://www.stimulansz.nl/hulphond-wmo-zorgverzekeraar/#:~:text=Een%20hulphond%20valt%20niet%20onder,vanuit%20de%20Zvw%20in%20aanmerking>

Walther, S., Yamamoto, M., Thigpen, AP., Garcia, A., Willits, NH., & Hart, LA. (2017). Assistance dogs: historic patterns and roles of dogs placed by accredited facilities and

by non-accredited U.S. Facilities. *Front Vet SCI*.

<https://doi.org/10.3389/fvets.2017.00001>

Wigman, J. T. W., Van Os, J., Thiery, E., Derom, C., Collip, D., Jacobs, N., & Wichers, M. (2013). Psychiatric Diagnosis Revisited: Towards a System of Staging and Profiling Combining Nomothetic and Idiographic Parameters of Momentary Mental States. *PLOS ONE*, 8 (3). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0059559>

World Health Organization. (2004). Promoting mental health: concepts, emerging evidence, practice (Summary Report). *World Health Organization*. Geraadpleegd op 2 december 2023, van <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42940>

Bijlage A: Vragenlijst

Hallo, fijn dat je deze vragenlijst in wil vullen!

Voor ons onderzoek zijn we benieuwd welke rol een psychosociale assistentiehond speelt in het leven van jongeren die langdurig therapie hebben (gehad) voor mentale problemen. Daarnaast zijn we benieuwd hoe het traject tot het krijgen van een assistentiehond voor jou is verlopen.

Even uitleggen... Met een psychosociale assistentiehond bedoelen we een hond die speciaal is opgeleid om bepaalde taken voor jou uit te voeren. Een andere naam hiervoor is hulphond. Een assistentiehond geeft je weer vrijheid om de dingen te doen.

We gebruiken jouw antwoorden om een online richtlijn op te stellen met criteria waaraan moet worden voldaan om voor een vergoeding van een psychosociale assistentiehond in aanmerking te komen.

Op de pagina hierna gaan we eerst het onderzoek uitleggen en je toestemming vragen. Daarna start de vragenlijst.

Meedoen is helemaal vrijwillig!

Je kunt meedoen als je....

	Check!	Nee, helaas
Tussen de 16 en 30 jaar bent.	☐	☐
Een psychosociale assistentiehond hebt, of in het proces zit om	☐	☐

er één te krijgen.

Een langdurige

behandeling hebt

O

O

gehad (of nog hebt) in

de jeugdzorg of GGZ.

Hoe lang duurt het?

Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 15 minuten en kan online op een smartphone, tablet of computer. Je kunt tussendoor pauzeren en daarna op hetzelfde apparaat verdergaan waar je gebleven was.

Wat vragen wij aan je en wat niet?

Eerst vragen we een aantal algemene gegevens, zoals je leeftijd en in welke fase van de aanschaf van een assistentiehond je zit.

We vragen **niet** naar je naam, de reden waarom je hulp krijgt, of andere persoonlijke gegevens, zoals je telefoonnummer.

Wel vragen we je *welke rol* de assistentiehond in je leven speelt. Daarnaast vragen we naar je gemeente, als je je assistentiehond via WMO hebt kunnen bekostigen. Zo krijgen we een beeld van hoe de aanvraag verlopen is. We zijn benieuwd naar jouw ervaringen. Er zijn geen goede of foute antwoorden!

Wat doen we met de ingevulde vragenlijsten?

Wat je hebt ingevuld, slaan we op binnen een beveiligde omgeving van de Rijksuniversiteit Groningen. We bewaren je leeftijd en gemeente apart van de rest van de vragenlijst, omdat je misschien daaraan te herkennen bent. Alleen de hoofdonderzoeker (Steffie van der Steen) heeft toegang tot je gemeente en je leeftijd.

Wat als ik wil stoppen?

Je mag ook op elk moment stoppen met de vragenlijst als je besluit dat je toch niet wil meedoen. Als je de vragenlijst al hebt ingevuld, maar toch liever niet wil dat wij die gebruiken, dan kun je mailen naar s.van.der.steen@rug.nl om je gegevens te laten verwijderen.

Je hoeft niet uit te leggen waarom je stopt.

Heb je vragen?

Je kunt al je vragen over dit onderzoek stellen aan hoofdonderzoeker Steffie per mail: s.van.der.steen@rug.nl

Als je mee wil doen, beantwoord dan eerst deze vragen:

Ik heb de informatie over het onderzoek gelezen. Ik weet dat ik hier vragen over mag stellen.

Ja

Nee (vragenlijst wordt afgesloten)

Ik begrijp waar het onderzoek over gaat, wat er van me gevraagd wordt, hoe er met mijn gegevens wordt omgegaan, en wat mijn rechten als deelnemer zijn.

Ja

Nee (vragenlijst wordt afgesloten)

Ik begrijp dat deelname aan het onderzoek vrijwillig is. Ik kies er zelf voor om mee te doen. Ik kan op elk moment stoppen met meedoen. Als ik stop, hoef ik niet uit te

leggen waarom. Stoppen zal geen negatieve gevolgen voor mij hebben.

Ja

Nee (vragenlijst wordt afgesloten)

Ik geef toestemming voor deelname en voor de verwerking van mijn persoonsgegevens (gemeente en leeftijd).

Ja

Nee (vragenlijst wordt afgesloten)

Hieronder vragen nu eerst naar wat algemene gegevens.

In welke leeftijdscategorie val je?

Jonger dan 16 jaar (vragenlijst wordt afgesloten)

Tussen de 16 en 18 jaar

Tussen de 19 en 21 jaar

Tussen de 22 en 26 jaar

Tussen de 27 en 30 jaar

Ouder dan 30 jaar (vragenlijst wordt afgesloten)

Hoe identificeer je je?

Man

Non binair

Vrouw

Ik beschrijf het liever zelf:

Wat is je achtergrond?

Nederlandse achtergrond

Westerse migratie-achtergrond

Niet-westerse migratie-achtergrond

Ik beschrijf het liever zelf:

Wat is je **hoogst afgeronde** opleidingsniveau?

Middelbare schooldiploma of vergelijkbaar

MBO niveau 1

MBO niveau 2

MBO niveau 3

MBO niveau 4

HBO Bachelor

Universiteit Bachelor

HBO Master

Universiteit Master

Anders, namelijk... (bijvoorbeeld: opleiding nog niet afgerond)

Welke optie past het beste bij jouw situatie?

- O Ik heb een psychosociale assistentiehond (hulphond)
- O Ik heb een psychosociale assistentiehond (hulphond) in opleiding
- O Ik heb me aangemeld voor een psychosociale assistentiehond (hulphond)
- O Geen van de bovenstaande opties (vragenlijst wordt afgesloten)

Is deze assistentiehond je **eerste** assistentiehond?

- O Ja
- O Nee, mijn vorige assistentiehond is met pensioen
- O Nee, ik heb wel een ander soort hond gehad (huishond bijvoorbeeld)
- O Anders, namelijk...

Waar sta jij in het traject met jouw assistentiehond?

- O Voortraject (aanmelding, intake, financieringsaanvraag)
- O Mijn hond is nog in opleiding en woont (nog) niet bij mij
- O Mijn hond is nog in opleiding en woont bij mij
- O Mijn hond is volledig opgeleid en woont bij mij

Hoe lang is jouw hond al in opleiding? Dit mag ongeveer zijn.

Hoe lang is je hond al bij jou? Dit mag ongeveer zijn.

Hoe is, of hoe wordt, jouw assistentiehond opgeleid?

- Mijn hond is/wordt opgeleid door een stichting/organisatie
- Mijn hond is/wordt opgeleid door team coaching
- Ik leid mijn hond zelf op, zonder begeleiding
- Anders, namelijk

Door welke stichting of organisatie is of wordt jouw hond opgeleid?

Bij welke stichting/organisatie volgen jij en je hond team coaching (of hebben jullie die gevolgd)?

Nu komen een paar korte vragen over hoe het met jou ging in de afgelopen week.

Heb je je in de afgelopen week fit en gezond gevoeld?

Nooit

Bijna nooit

Soms

Redelijk vaak

Altijd

Heb je je in de afgelopen week vol energie gevoeld?

Nooit

Bijna nooit

Soms

Redelijk vaak

Altijd

Heb je je in de afgelopen week verdrietig gevoeld?

Nooit

Bijna nooit

Soms

Redelijk vaak

Altijd

Heb je in de afgelopen week voldoende tijd voor jezelf gehad?

Nooit

- Bijna nooit
- Soms
- Redelijk vaak
- Altijd

Heb je je in de afgelopen week eenzaam gevoeld?

- Nooit
- Bijna nooit
- Soms
- Redelijk vaak
- Altijd

Heb je in de afgelopen week in je vrije tijd dingen kunnen doen die je wilde doen?

- Nooit
- Bijna nooit
- Soms
- Redelijk vaak
- Altijd

Heb je in de afgelopen week plezier gehad met anderen?

- Nooit

- Bijna nooit
- Soms
- Redelijk vaak
- Altijd

Heb je je in de afgelopen week goed kunnen concentreren (oplettten)?

- Nooit
- Bijna nooit
- Soms
- Redelijk vaak
- Altijd

Heb je in de afgelopen week activiteiten buitenshuis gedaan zoals studie, werk, dagbesteding, een winkel bezoeken of een wandeling maken?

- Nooit
- Bijna nooit
- Soms
- Redelijk vaak
- Altijd

Nu volgen een paar vragen over hoe je op het idee van een psychosociale assistentiehond kwam.

Hoe kwam het idee van een assistentiehond op je pad? Kies het antwoord dat jou voor het eerst serieus liet overwegen om een traject in te gaan.

- Het werd aanbevolen door een hulpverlener
- Het werd aanbevolen door iemand uit mijn sociale netwerk
- Ik kende iemand met een assistentiehond
- Ik zag een nieuws-item over iemand met een assistentiehond
- Ik volgde één of meer mensen met een assistentiehond op sociale media
- Ik zag een documentaire over iemand met een assistentiehond
- Anders, namelijk...

Welke informatiebronnen heb je geraadpleegd om te bepalen of een assistentiehond voor jou de beste optie was? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Persoonlijk contact met iemand met een assistentiehond
- Websites van stichtingen en organisaties die assistentiehonden opleiden of team-coaching trajecten aanbieden
- Sociale media van mensen met een assistentiehond of een assistentiehond in opleiding
- Ervaringsverhalen op andere platformen, zoals blogs
- Mijn hulpverlener(s) gevraagd naar andere cliënten met een assistentiehond
- Anders, namelijk...

Hoe lang heb je (ongeveer) overwogen om voor een assistentiehond te gaan voordat je de eerste stap zette in jouw traject?

Nu volgen een paar vragen over de financiering van jouw psychosociale assistentiehond.

Hoe is of wordt jouw assistentiehond gefinancierd? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Door mijn zorgverzekering
- Door de gemeente (WMO)
- Door middel van crowdfunding
- Door hulp van één of meerdere stichtingen
- Met eigen geld
- Ik heb een lening afgesloten
- Anders, namelijk...

Welke zorgverzekering was dit?

Welke gemeente was dit?

Welke stichtingen waren dit?

Hoe lang zat er (ongeveer) tussen het aanvragen van financiering en het moment dat je financiering rond had?

Hoe verliep de aanvraag voor financiering van je assistentiehond?

- Zeer goed
- Goed
- Redelijk, het kon beter
- Niet goed

Kun je kort omschrijven wat de belangrijkste reden was waarom de aanvraag niet goed verliep?

Is jouw situatie veranderd in de periode waarin je moest wachten op financiering?

- Mijn situatie verbeterde

Mijn situatie bleef (min of meer) gelijk

Mijn situatie verslechterde iets

Mijn situatie verslechterde aanzienlijk

Had de verslechtering iets te maken met het financieringsproces?

Ja

Nee

Nu volgen een paar vragen over de rol van jouw assistentiehond in je leven.

Welke taken voert jouw assistentiehond voor jou uit? Als je hond nog in opleiding is, welke taken leert jouw hond dan om voor je uit te voeren? Je mag hier kort op antwoorden, steekwoorden mogen ook.

Welke stellingen waren **voor jou** van toepassing **vóór** de komst van jouw assistentiehond? (meerdere antwoorden mogelijk)

Voor de komst van mijn assistentiehond:

moest ik stoppen met werken

moest ik stoppen met mijn opleiding

- O viel (een deel van) mijn sociale netwerk weg
- O kon ik niet zelfstandig functioneren
- O had ik meer psychologische hulp nodig
- O liep ik vast in de hulpverlening
- O kon ik niet autorijden
- O kon ik niet reizen met het openbaar vervoer
- O sliep ik slecht
- O werd ik regelmatig opgenomen
- O was het moeilijk om voor mijzelf te zorgen
- O kwam ik weinig buiten
- O anders, namelijk...

Is er voor jou een verschil tussen het leven **voordat** je een assistentiehond had en **daarna**?

- O Ja
- O Nee

Hoe lang na de komst van jouw assistentiehond begon je (ongeveer) verschil te merken? (je mag kort antwoorden)

Op welke manier(en) heeft jouw assistentiehond verandering in jouw situatie

gebracht? (je mag kort antwoorden, steekwoorden mogen ook)

Wat is er veranderd nu je een assistentiehond hebt?(meerdere antwoorden mogelijk)

- Er is niets veranderd
- Ik kan weer naar buiten
- Ik kan weer een winkel bezoeken
- Ik kan weer naar (medische) afspraken
- Ik kan een behandeling aangaan die ik hiervoor niet kon aangaan
- Ik heb mijn opleiding weer opgepakt
- Ik ben aan een nieuwe opleiding begonnen
- Ik kan weer werken
- Ik ben aan een nieuwe baan begonnen
- Ik kan weer autorijden
- Ik kan weer reizen met het openbaar vervoer
- Ik slaap beter
- Ik kan weer naar kleine sociale bijeenkomsten (zoals een verjaardag of vriendenavond)
- Ik kan weer naar grote sociale bijeenkomsten (zoals een congres of college)
- Ik word niet of minder vaak opgenomen

Ik kan beter voor mijzelf zorgen

Anders, namelijk...

Ben je na de komst van jouw assistentiehond tegen dingen aangelopen waar je van tevoren niet over had nagedacht?

Ja

Nee

Over welke dingen gaat dit? (je mag kort antwoorden, steekwoorden mogen ook)

Zijn er dingen die je lastig vindt aan een assistentiehond? (meerdere antwoorden mogelijk)

Nee, eigenlijk niet

Mijn hond op tijd en voldoende uitlaten

Zorgen voor voldoende rust en ontspanning voor mijn hond

Spelen met mijn hond

De nagels knippen van mijn hond

Ontwormen en behandelingen tegen vlooien

Controleren op teken en deze verwijderen

Jaarlijkse dierenarts-afspraken

Onverwachte dierenarts-afspraken

- De kosten van de dierenarts
- Dingen meenemen voor mijn hond (voer, water, kleding)
- Voor mijn hond opkomen als deze ergens wordt geweigerd
- Voor mijn hond opkomen als een andere hond wil snuffelen of spelen
- Andere mensen die mijn hond zomaar aaien
- Onveilige situaties voor mijn hond uit de weg gaan (bijvoorbeeld chocola op de grond, mensen die op de poten/staart kunnen staan, roltrap)
- Anders, namelijk...

Kun je in maximaal 5 korte punten beschrijven wat jouw assistentiehond voor jou betekent? Dit mag heel kort zijn, of met steekwoorden

1

2

3

4

5

We willen een aantal interviews afnemen voor ons onderzoek. Zou je er voor openstaan om geïnterviewd te worden? Zo ja, geef dan hieronder je emailadres op. Wil je liever anoniem blijven of niet benaderd worden voor een interview, laat dit vakje dan leeg.

We verwachten meer belangstellenden te hebben dan ruimte voor interviews, dus niet iedereen die gegevens achterlaat zal ook benaderd worden. We verwijderen dan je emailadres uit ons bestand. Wil je op de hoogte gehouden worden van de resultaten van dit onderzoek? Zo ja, geef dan hieronder je emailadres op. Wil je liever anoniem blijven of niet op de hoogte gehouden worden, laat dit vakje dan leeg.

Bedankt voor je hulp bij ons onderzoek naar psychosociale assistentiehonden!
 Druk op het pijltje naar rechts hieronder om je antwoorden naar ons te versturen.

Bijlage B: One-way ANOVA

ANOVA

Gemiddelde

<i>Cases</i>	<i>Sum of Squares</i>	<i>df</i>	<i>Mean square</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Opleidingssoort	1.362	2	0.681	1.969	0.143
Residuals	51.163	148	0.346		

Note. Type III Sum of Squares

Descriptives

Gemiddelde

<i>Opleidingssoort</i>	<i>N</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>SE</i>	<i>Coefficient of variation</i>
Organisatie/ stichting	22	3.116	0.610	0.130	0.196
Team coaching	122	3.045	0.584	0.053	0.192
Zelf opleiden	7	3.491	0.586	0.222	0.168

Bijlage C: Hercodering vragen over 'kwaliteit van leven'

Heb je je in de afgelopen weken fit en gezond gevoeld (Q26)?

- Nooit= 1
- Bijna nooit= 2
- Soms = 3
- Redelijk vaak =4
- Altijd= 5

Heb je je in de afgelopen week vol energie gevoeld (Q27)?

- Nooit= 1
- Bijna nooit= 2
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 4
- Altijd= 5

Heb je je in de afgelopen week verdrietig gevoeld (Q28)?

- Nooit= 5
- Bijna nooit= 4
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 2
- Altijd= 1

Heb je in de afgelopen week voldoende tijd voor jezelf gehad (Q29)?

- Nooit= 1
- Bijna nooit= 2
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 4
- Altijd= 5

Heb je je in de afgelopen week eenzaam gevoeld (Q30)?

- Nooit= 5
- Bijna nooit= 4
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 2
- Altijd= 1

Heb je in de afgelopen week in je vrije tijd dingen kunnen doen die je wilde (Q31)?

- Nooit= 1
- Bijna nooit= 2
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 4
- Altijd= 5

Heb je in de afgelopen week plezier gehad met anderen (Q32)?

- Nooit= 1
- Bijna nooit= 2
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 4
- Altijd= 5

Heb je je in de afgelopen weken goed kunnen concentreren (Q33)?

- Nooit= 1
- Bijna nooit= 2
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 4
- Altijd= 5

Heb je in de afgelopen week activiteiten buitenshuis gedaan zoals studie, werk, dagbesteding, een winkel bezoeken of een wandeling maken (Q34)?

- Nooit= 1

- Bijna nooit= 2
- Soms= 3
- Redelijk vaak= 4
- Altijd= 5

Bijlage D: Codering vragen Q50 en Q54

Codeerboek

Codering Q50

Label	Beschrijving	Voorbeeld
Algemeen dagelijkse taken (ADL-taken)	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond dagelijkse handelingen verricht voor de deelnemer.	“Licht aan doen”, “Medicatie brengen”
Veiligheid	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond veiligheid biedt voor de deelnemer.	“Veiligheidsgevoel”, “Mij veilig houden”
Signaleren	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond verandering bij de deelnemer signaleert en een eventuele aanval kan voorkomen.	“Signaleren wanneer het niet goed gaat”, “Mijn hond likt mijn polsen wanneer ik gestrest ben”
Dissociaties	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond toestand van verlaagd bewustzijn bij de deelnemer onderbreekt.	“Uit herbeleving halen”, “Dissociaties onderbreken”

Spiegelen	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond gedragingen van de deelnemer terugkaatst om te reflecteren.	“Spiegelen in mijn gedrag” “Spiegelen in mijn grenzen aangeven”
Maatje, minder eenzaam	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ervoor zorgt dat de deelnemer zich minder eenzaam en alleen voelt.	“Er simpelweg zijn en niet alleen zijn”, “Onvoorwaardelijke vriend”
Sociale situaties	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ondersteuning biedt aan de deelnemer, zodat de deelnemer weer ergens naar toe durft te gaan of iets durft aan te gaan.	“Begeleiden met dingen ondernemen”, “Ondersteunen bij openbaar vervoer”, “Dingen samen doen”
Geleide taken	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ondersteuning biedt bij het verlaten van een ruimte.	“Uitgang zoeken”, “Naar buiten geleiden”
Structuur en zelfzorg	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ondersteunt bij het bieden van structuur aan de deelnemer.	“Mij wakker maken”, “Ritme geven”
Ingrijpen	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ingrijpt zodra een deelnemer in een aanval zit.	“Mij uit aanvallen halen”, “Prikkelreductie”

Deep Pressure Therapie (DPT)	Alle omschrijvingen waarbij het gewicht van de psychosociale assistentiehond gebruikt wordt om kalmerende druk op de deelnemer uit te oefenen.	“Kop op schoot”, “Op schoot liggen”, “Diepe druk”
Wekken bij nachtmerries	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond aanvoelt dat er een nachtmerrie aankomt bij de deelnemer en hierbij wekt.	“Wakker maken bij nachtmerries”
Motivatie voor het leven	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ondersteuning biedt bij het creëren van meer zelfstandigheid en levenslust.	“Ze heeft mijn leven 360 graden gedraaid”, “Ik ben minder afhankelijk van andere mensen”
Crowd Control	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ondersteuning biedt bij het loodsen door een mensenmassa.	“Weg door groep mensen zoeken”
Steun bieden en troost	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ondersteuning biedt aan de deelnemer bij emoties.	“Kalmeren”, “Steun als ik verdrietig ben”
Blokken	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ervoor zorgt dat mensen op afstand	“Bufferen tussen mij en mensen op straat”, “Mensen blokkeren”

blijven van de deelnemer.

Overig	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond ondersteuning biedt aan de deelnemer en niet in de andere categorieën vallen.	“sneller helpen keuzes maken bij boodschappen doen”, “Oorkappen komen brengen”
--------	--	---

Noot. Q50 betreft de vraag ‘Welke taken voert jouw psychosociale assistentiehond voor jou uit?’

Codeerboek

Codering Q54

Label	Beschrijving	Voorbeeld
Minder angstig	Alle omschrijvingen die aangeven dat de deelnemer minder angstig is of rustiger is geworden.	“Doe alles met zoveel meer gemak”, “Minder stress”
Voel mij veiliger	Alle omschrijvingen die aangeven dat de deelnemer zich veiliger voelt.	“Vertrouwen die niemand anders mij in die mate kan bieden”, “Ik kan nu alleen thuisblijven”
Signaleert (spanning) en kan mij uit aanvallen halen	Alle omschrijvingen waarop de hond verandering bij de deelnemer signaleert en uit aanvallen haalt.	“Zij filtert prikkels voor mij”, “Ik kan door hem m’n emoties beter reguleren”
Ik durf weer te ondernemen	Alle activiteiten waarin de deelnemer aangeeft minder afhankelijk te zijn, samen met de	“Ik durf weer in het OV”, “Ik ben nu veel zelfstandiger”

	hond ergens naar toe gaat of iets weer durft aan te gaan.	
Kom ik de deur weer uit	Alle omschrijvingen waarop de deelnemer aangeeft weer naar buiten te gaan.	“Blijf in beweging”
Samen en minder eenzaam	Alle omschrijvingen waarop de deelnemer aangeeft zich minder eenzaam te zijn en steun te ervaren van de hond.	“Maatje/ motivatie door te vechten”, “Ze is er onvoorwaardelijk voor me zonder oordelen”
Kom ik in contact met anderen	Alle omschrijvingen waarop de deelnemer aangeeft sociale contacten te hebben.	“Ze heeft ervoor gezorgd dat ik weer communiceerde over hoe het ging met me”, “Naar vrienden en familie”
Verantwoordelijkheid nemen	Alle omschrijvingen waarop wordt aangegeven dat de hond meer verantwoordelijkheid en zelfvertrouwen met zich mee brengt.	“Kom steeds meer voor ons en mijzelf op”, “Verplichting goed voor mezelf en haar te zorgen”
Geeft mij structuur	Alle omschrijvingen waarop de deelnemer aangeeft meer structuur te krijgen door de hond.	“Ze geeft me een reden om op te staan in de ochtend”, “Optijd te eten”
Minder zorg of medicatie	Alle omschrijvingen die aangeven dat de deelnemer minder gebruik maakt van de zorg of medicatie.	“Nu stabiele periode”, “Ik kan zelfstandig wonen”

Kan ik weer naar school of werk	Alle omschrijvingen waarop de deelnemer aangeeft weer naar school of werk te gaan.	“Training bij ExpEx tot ervaringsdeskundige”, “Ik durf weer naar school toe zonder paniekaanvallen te krijgen”
Slaap ik beter	Alle omschrijvingen waarop de deelnemer aangeeft beter te slapen.	“Ik slaap nu met de lampen uit”, “Alleen slapen”
Levensvreugde terug	Alle omschrijvingen waarop de deelnemer aangeeft weer (met plezier) te leven.	“Zingeving gevonden”, “Ze heeft mijn leven 360 graden gedraaid”
Overig	Alle omschrijvingen waarbij de psychosociale assistentiehond veranderingen heeft gebracht in het leven van de deelnemer en niet in de andere categorieën vallen.	“Ik kan beter omgaan met mijnhandicap door de taken die zij uitvoert” “Energie heb”

Noot. Q54 betreft de vraag ‘Op welke manier(en) heeft jouw psychosociale assistentiehond verandering in jouw situatie gebracht?’